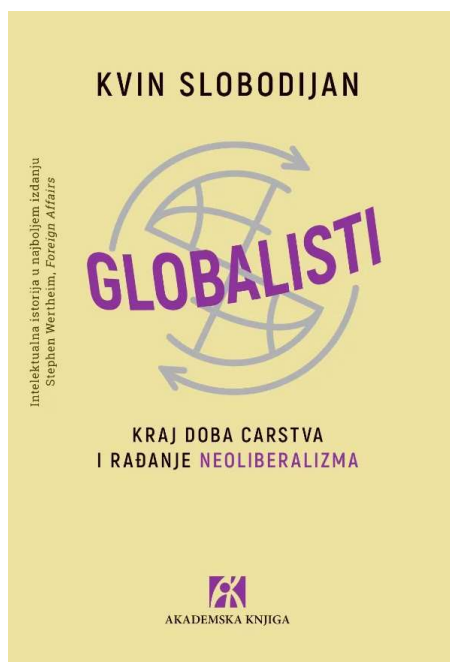

СВЕТСКА ЕКОНОМИЈА ПРОТИВ ДЕМОКРАТИЈЕ И СУВЕРЕНИТЕТА

(Kvin Slobodijan, *Globalisti: Kraj doba carstva i rađanje neoliberalizma*, Akademska knjiga, Novi Sad 2022, 413 str.)

Деценије након Првог светског рата све-дочили су афирмисању једног од водећих америчких интелектуалаца двадесетог века. Волтер Липман, не само новинар и публициста како је често описиван, већ и истински јавни делатник, био је човек који је, како је приметио један од његових биографа, имао ум учењака и перо репортера. Формиран у праскозорје нове ере, Липман је био дубоко заинтригиран питањем демократије, те је већ 1922. у својој најпознатијој књизи *Јавно мњење* (*Public Opinion*) сагледао дилему која га је морила. Сматрајући да су индивидуе биле

ограничене псеудоокружењима и стереотипима који су им онемогућавали да схвате комплексности савременог света, он је поставио питање на који начин оне колективно, као јавност, могу представљати основу демократског друштва. Директно повезана са проблемом демократије била је и друга тема на коју се Липман често освртао, положај америчке државе у свету. У чланку „Америка као империја” (*“America as an Empire”*) из 1927. он се, помало подсмешљиво, осврнуо на чињеницу да готово сви људи на земаљској кугли посматрају Сједињене Државе као империју, осим самих Американаца. По њему ће Американци тек када буду сазрели и прихватили реалност да је њихова држава светска сила каква се ретко појављивала у историји човечанства бити спремни да прихвате улогу примерену моћи и положају Сједињених Држава. За Липмана, као и за бројне његове савременике, крај доба царства захтевао је поновно промишљање глобалног поретка.

Проблеми демократије и царства су, у исто време кад и Липмана, дубоко узнемиравали једну другу групу учењака, стационирану у дубинама европског континента. Стога не чуди да је књига америчког новинара *Исцртавање принципа доброг друштва* (*An Inquiry into the Principles of the Good Society*), објављена 1937, изазвала огромно интересовање код људи који су били сведоци трвећа која су у међуратном раздобљу разарала Стари свет. Тако је августа 1938. у Паризу одржан скуп под именом Колоквијум „Волтер Липман”, организован од стране француског филозофа Луја Ружијеа (Louis Rougier). Учесници коло-

квијума, њих двадесет шест, представљали су скуп важних пословних људи, високих државних званичника, економиста и других интелектуалаца. Међу њима је био и сâм Липман, прихватајући позив за учешће на конференцији чији је циљ, по признању Руџијеа, био да поведе међународни крсташки рат у корист конструктивног либерализма. У том контексту, скуп у Паризу представљао је само једно у низу бројних окупљања личности који су оспоравање либералних светоназора економије у међуратној ери видели као проблем који је захтевао хитно решење. Њихова разматрања и пројекти издашно су финансијски подржавани од стране Лиге народа, Међународне трговинске коморе, али и одређених америчких фондација, попут Рокфелерове. Ипак, Колоквијум „Волтер Липман” заузима незаобилазно место у овој историји. Наиме, током четвородневног програма учесници скупа сковали су реч *неолиберализам* у покушају да именују модерну економску политику која је за циљ имала да обнови посустали капитализам. Нова кованица представљала је резултат дводеценијских напора проматрања света, али и основу размишљања о изградњи будућег светског поретка.

Скуп у Паризу је, дакле, далеко од непознате епизоде у приповеци о настанку и развоју неолибералног покрета. Још га је Мишел Фуко у склопу предавања на Колеж де Франсу, током 1979, назвао прилично важним догађајем у историји савременог неолиберализма. Упркос томе, он се и даље налази у сенци једног знаменитијег окупљања. Састанак на швајцарској планини Монт Пелеран, током којег је 1947. основано истоимено друштво, неретко се узима као конститутивни моменат неолибералног покрета. Поглед на историју неолиберализма са овог планинског врха пружа добро познату причу. То је казивање о групи мислилаца који су из наводне интелектуалне повучености пружили решења за проблеме светске економије током седамдесетих година двадесетог века. Истовремено, они су својим идејама проширили, па чак и достигли, границе спектра људске слободе. Њихови принципи заснивали су се на вери у саморегулишућа тржишта, смањење улоге државе у економским процесима и рационалност *homo oeconomicus*-а. Догађајна страна ове историје најчешће укључује Милтона Фридмана и Чикашку школу економије, пуч у Чилеу и потоњу владавину Аугуста Пиночеа,

нафтни шок из 1973/74, понекад Њујоршку фискалну кризу, а готово без изузетака тржишну револуцију Роналда Регана и Маргарет Тачер, те убрзану глобализацију света која је ускоро следила. У овом победоносном наративу идеје неолиберала шириле су се земаљском куглом, добијајући потврду својих теоријских претпоставки на терену и притом успешно спајајући капитализам слободног тржишта и демократију у нераскидиву комбинацију. Ипак, ова прича није тако једноставна као што би се испрва могло наслутити. Мада планина Монт Пелеран наткриљује повест неолиберализма, поглед са супротне стране Женевског језера осветљава знатно другачију слику. Истоимени град, који је данас седиште Светске трговинске организације (СТО), у себи скрива далеко мрачнију прошлост развоја неолибералног покрета. Он је био центар Женевске школе неолиберализма, чија је интелектуална историја фокус књиге *Глобалистички* канадског историчара и професора на Велсли колеџу у Масачусетсу Квина Слободијана.

Женева је спајала четири учесника Колоквијума „Волтер Липман”. Економисти Лудвиг фон Мизес (Ludwig von Mises), Фридрих Хајек (Friedrich Hayek), Вилхелм Репке (Wilhelm Röpke) и Михаел Халперин (Michael Heilperin) су у њој имали академске позиције или су тамо спроводили своја истраживања. Заједно са Лајонелом Робинсом (Lionel Robbins) и Готфридом Хаберлером (Gottfried Haberler), те нешто млађим Јаном Тумлиром (Jan Tumlir), Фридером Реслером (Frieder Roessler) и Ернстом Улрихом Петерсманом (Ernst-Ulrich Petersmann), ови мислиоци су од Женева створили духовни центар централноевропских визија неолибералног глобализма. Ове визије своје порекло имале су у епохи између два светска рата, времену које је формирало и Волтера Липмана. Стога је логично да су, као и америчког новинара, две централне теме усмеравале размишљање припадника Женевске школе: крај доба царства и напредовање демократије на глобалном нивоу. У том контексту, кључни аспект неолибералног теоретисања био је сукоб са масовном демократијом, који се за неолиберале налазио у срцу двадесетог века. Насупрот тврдњама потоњих интерпретатора и пропагатора најважнији неолиберални теоретичари су демократију видели као проблем за капитализам. Ова стварност најјасније се кристалисала у тренуцима

три велике напрслине прошлог stoleћа, током Првог светског рата, Велике депресије и побуне глобалног Југа током 1970-их. Опасност демократије, било у облику социјалних захтева беле радничке класе, било у борби народа Трећег света за деколонизацију, натерала је неолиберале да промишљају о начинима одбране светске економије. У својим напорима чланови Женевске школе скицирали су подвостручени свет модерног капитализма. Он се састојао од *imperium*-а и *dominium*-а. Док је први био свет територијалне државе, други је био свет новца, капитала и приватног власништва. Другим речима, била је то подела између политичког света *imperium*-а и економског света *dominium*-а. Између та два света било је неопходно одржати равнотежу, што је за неолиберале значило имунизовати *dominium* и његов непрекидни проток рада, капитала, услуга и добара од реметилачких упада *imperium*-а. Како је домен модерне капиталистичке економије обухватао привреду читавог света, перспектива женевских мислилаца била је нужно глобална. Потрага за решењем двоструког модела управљања светом била је најважнији задатак глобалиста. Умешно осликавајући њихове покушаје да то учине, кроз биографије неолиберала Женевске школе од времена *fin-de-siècle* у Бечу до акција СТО током *fin-de-millennium*а, Слободијанова књига представља незаобилазан допринос разумевању и анализирању неолибералног пројекта.

Не треба превише да чуди чињеница да порекло неолиберализма лежи у годинама распада царства, као ни да је његово место постанка Беч. Прво, током Великог рата одзвонила су посмртна звона Аустроугарском царству које су будући неолиберали видели као модел функционисања подвострученог света. Друго, за њих је рат донео могућност краја светске економије, те ојачавања поља политике науштрб поља економије. Колапс Хабзбуршке монархије на тај начин истовремено је довео до победе принципа самоопредељења, успостављања националне контроле над економијом (притом контроле која је била подложна прохтевима демократије маса) и краха наднационалног економског простора. Одговарајући на оно што су видели као ужасе постимперијалног поретка, потоњи неолиберали су размишљали о начинима на које би исправили уздрману равнотежу између *imperium*-а и *dominium*-а. Окупљени у Доње-

аустријској привредној комори, где су се Мизесу у поратним годинама придружили Хајек и Хаберлер, они су истовремено радили локално и мислили глобално. Суочен са стварношћу црвеног Беча, Мизес је подржао крваво гушење радничког устанка током лета 1927. показујући да је демократија за њега само релативна вредност. Истовремено, глобалисти су, понајвише кроз сарадњу са Међународном трговинском комором и Лигом нација, покушавали да обнове разрушену светску економију борбом за укидање тарифних зидова. Ова становишта била су комплементарна, штрајкови радника једнако као националне тарифе представљали су уплив *imperium*-а у *dominium*. Међутим, њихов сан о обнови разрушене светске економије убрзо се претворио у кошмар. Слом на Вол стриту, Велика депресија и ликвидирање златног стандарда појачали су економску поделу света у империјалне блокове, мада су ипак потврдили идеју неолиберала о међузависности светске економије. Пресељавајући се у Женеву током тридесетих година, језгро неолибералног пројекта започело је нову деценију посматрањем економије на светском нивоу, кроз глобалне статистике и међународна истраживања пословног циклуса, у нади да ће стећи сазнања која ће им помоћи да укроте привредне турбуленције. Њихово истраживање, пак, одвело их је на супротну страну, до закључка до којег је дошао и Липман са друге стране Атлантског океана. Задатак није био спознати светску економију – тако нешто било је немогуће, пука илузија њудиловских планера и социјалистичке левице. Уместо тога било је потребно размотрити услове који омогућавају опстанак и напредак светског капитализма и штите *dominium* од *imperium*-а обликовањем глобалних институција. Решење за овај проблем лежало је у простору између економије и права. Како Слободијан наглашава, био је ово одлучујући увид за настанак Женевске школе. Неолиберали су почели да размишљају у порецима.

Мислити у категоријама светских поредака омогућило је женевским неолибералима да се суоче са непријатељским светом након 1945. Био је потребан темељан обрачун са економским планирањем и деколонизацијом, који су за њих представљали две стране истог новчића. Насупрот савременој представи неолиберала као противника наднационалне власти, Женевци су били међу њеним најже-

шћим браниоцима. Одговор на проблем односа *imperium*-а и *dominium*-а била је неолиберална федерација, која би се по Хајеку бавила заштитом светских тржишта. Проблем неолиберала са Уједињеним нацијама (УН), које за разлику од Лиге нација нису биле по њиховом сензибилитету, није био у томе што су УН биле светска влада, већ погрешна врста светске владе. Наклоности припадника Женевске школе исказаће се у њиховој улози у писању послератног инвестиционог законодавства. Предвођени критиком Халперина, уз помоћ пословних кругова формираних око Међународне трговинске коморе (МТК), неолиберали су успешно оркестрирали пропаст Међународне трговинске организације која је требало да представља тело које би било одговорно за надгледање светске трговине. Уместо подршке организације која би функционисала на принципу „једна земља – један глас”, те начелу демократије на нивоу глобалног управљања економије, неолиберали су стали иза Међународног кодекса МТК за заштиту страних инвестиција који је заговарао повлашћену позицију страних улагача. Ограничавање суверенитета није била случајна нуспојава њихових визија, оно је било централно за конструисање глобалног поретка који би анулирао опасност од економске демократије. Људска права капитала, право на слободан ток новца и робе, морали су бити осигурани на штету земље домаћина. Међутим, то је требало учинити у свету деколонизације, где су, како Слободијан истиче, самоопредељење и суверенитет пропагирани као темељна обележја државности. Раса је стога морала постати важна аналитичка категорија у теоретисању неолиберала. На примеру Јужне Африке и Родезије, две државе организоване белачке премоћи, искристалисала су се схватања неких од водећих неолиберала по овом питању. Само Друштво „Монт Пелеран” нашло се подељено када је један од оснивача неолибералног покрета Вилхелм Репке здушно подржао режим јужноафричког апартејда. Он је црначку популацију видео као неспособну за разумно мишљење, а њено управљање националном државом као погубно за функционисање предвиђеног политичког, културног и економског поретка. Мада је Репке представљао драстичан пример, расна једнакост ни за друге неолиберале није била категорија од апсолутног значаја. Пример Хајека осликава овај тип размишља-

ња. Упркос томе што је осуђивао апартејд, аустријски економиста противио се економским мерама УН које би кажњавале Јужну Африку. За Хајека морални захтеви нису имали право да угрожавају економско устројство света, подвлачи Слободијан. *Dominium* је морао имати примат над *imperium*-ом. Штавише, према Хајеку, изборна демократија требала се ограничити услед могуће претње гласа црначког становништва у будућности. Представничка власт је требало да изгуби на значају, а њена функција да буде сведена на пуку репродукцију поретка тржишта.

Упркос значају деколонизованих држава за глобалну визију женевских неолиберала, њихове најважније иновације заживеле су у Европи. Кључна алатка у успостављању функционалног модела вишестепеног управљања постала је право. Оснивање Европске економске заједнице (ЕЕЗ) натерало је старију и млађу генерацију да укрсте копља. Док су старији, предвођени Репкеом, Хаберлером и Халперином, у ЕЕЗ видели дезинтеграцију светске економије зарад интеграције европске, млађи теоретичари увидели су значај нове организације. Предвођена правником Ернстом Јаохимом Местмекаром (Ernst Joachim Mestmäcker), друга генерација женевских неолиберала усмерила се на сагледавање последица Римског уговора у хајековским категоријама. По Местмекару, губитак суверенитета држава потписница била је највећа вредност ЕЕЗ. То је спроведено захваљујући постављању права заједнице и њених појединачних чланова изнад националних права, чиме је суверенитет са националне државе истовремено пренет нагоре и надоле. Гарант поштовања извршеног процеса деполитизације економије постао је Европски суд правде. У конституционалистичкој визији Европе, са Римским уговором као економским уставом и Европски судом правде као његовим чуваром, устројен је модел који је *dominium* ставио ван претензија *imperium*-а. Успостављени модел је током наредних деценија постао глобалан. У одговору на захтеве глобалног Југа за Новим међународним економским поретком, неолиберали попут Тумлира, Реслера и Петерсмана ушли су у процес реформисања Општег споразума о тарифама и трговини. Оснивањем СТО идеја неолибералног конституционализма пренета је на ниво светске економије, са Телом за решавањем спорова и Апелационим судом као арбитражним органима. Глобална права

капитала тако су постала заштићена од националних легислатура и демократских импулса њихових народа.

Не би било претерано рећи да без разумевања неолибералног пројекта тешко можемо схватити нашу савременост. Прошлост нам у том задатку пружа незамењиве путоказе. Посматрана кроз призму Женевске школе историја неолиберализма, па и историја двадесетог века, поприма неочекиване нијансе. То је прича о борби за ограничавање демократије и суверенитета, утканој у питања царства, деколонизације и светске економије. Слободијан у свом наративу углавном не укључује расправе о неким од најважнијих промена двадесетовековног капитализма, од успона и пада система из Бретон Вудса, преко политичких сукоба око спровођења неолибералних реформи, до финансијализације глобалне економије. Међутим, то није ни био његов циљ. Уместо тога, он читаоцима нуди реконструкцију интелектуалног света специфичног соја неолибералне мисли који је из Женеве покушавао да уобличи свет по својим провиђењима. То не значи да су његови јунаци живели и радили у социјалном вакууму. Управо супротно од тога, они су били дубоко укорењени у политичку, економску и друштвену стварност своје епохе. Из ње, женевски неолиберали су заговарали глобалну визију у којој свет приватног власништва није ограничен светом националних држава. Сањали су о поретку у којем правила функционисања

и репродукције система одређује група наднационалних институција ван домаћаја маса и где је светска економија била заштићена од захтева за друштвеном једнакошћу. Тај сан Слободијанових глобалиста данас делује као јава. Упркос томе, општа сагласност са овом визијом и даље не постоји и само порекло књиге канадског историчара потврђује то. Идеја о њој настала је у време историјских протеста у Сијетлу, против СТО, када је последње у низу институционалних решења неолиберала за проблем односа *dominium*-а и *imperium*-а постало мета незадовољства дела јавности. Урбана географија Женеве још један је сведок могућности другачијих концепција друштвеног поретка. СТО је данас смештена у Центру „Вилијам Рапард”, некадашњем седишту Међународне организације рада (МОР). Недалеко од ове зграде и даље стоји споменик оснивачу МОР-а, организације чији је задатак била промоција социјалне правде и радничких права. У каменом постољу споменика урезана је порука која данас одзвања гласније него икада: рад није роба. Стога приповест о рађању и успону глобалистичког неолиберализма није прича о победи, већ о непрестаној борби за принципе управљања светске економије. Трагови прошлости у нашем окружењу непрестано нас подсећају на то. Интелектуална историја, чији су *Глобалисти* несумњиво блистав представник, помаже нам да их боље разумемо.

Букашин Марић
Нови Сад, Србија
vmaric98@hotmail.com